

ŞAKARİM KUDAYBERDİOĞLU VE KLASİK DOĞU ŞİİRİ

SHAKARİM KUDAYBERDİULY AND CLASSIC EASTERN POETRY

ШАКАРИМ КУДАЙБЕРДИУЛЫ И КЛАССИЧЕСКАЯ ВОСТОЧНАЯ ПОЭЗИЯ

Baltabay ABDİGAZIULI*
Ergali ESBOSINOV**

ÖZ

Yakın geçmişimize ait manevi mirasımıza baktığımızda yaşadığımız devrin izlerini görmeden geçmek mümkün değildir. O dönem, Sovyetler Birliği zamanıydı. Dönemin siyasi konjoktürü gereği bazı sorumluluklar toplumsal ve güncel yaşamımıza hatta hafızamızda o derece yerleşmiş ki, birçok alışkanlıklardan vazgeçmek oldukça zaman almıştır. Bunların arasında duya duya alışageldiğimiz Doğu kelimesinin özel yeri vardır. Bu kelime gerek anlam, gerekse de algı bakımından biraz abartılmıştır. Makalemizde, Doğu kelimesi etrafında toplanan kelime, deyim ve anlamlar üzerinde duracağız. Bu deyim Sovyet dönemi bilimsel literatürde Türkoloji, Sinoloji, Japonbilim, Farsbilim, Korebilim gibi sahaya göre yayılan ve son derece geniş anlama sahip olan bilimsel çalışma alanlarını da kapsamı bakımından dikkat çekmektedir. Avrupa kökenli milletlerin dışındakileri dikkate alacak olursak bunu yine Doğu sözüyle karşılamak icap eder. Böyle bir durum tesadüfi değildir, Türk adını ve Türk milletiyle ilgili ne varsa tamamını “Doğu” kavramı etrafında eritmek amaçlanmıştır. Bu sayede Türk kültürü ve diliyle ilgili anlamsal ağırlığı geniş sahalara yayarak zayıflatmak esas amaç olmuştur. Ahmet Yesevi, Dede Korkut, Nevâyi, Fuzûlî, Yunus Emre gibi ediplerin hepsi Doğu şairleridir. Benzer şekilde bunların arasında dünyaca ünlü Çin düşünürü Konfüçyus veya Tibetli Dalay Lama da yer alabilir, çünkü onlar da Doğu’lu olarak anılmaktadır. Makalemizde Sovyetler devri, hatta günümüzde de geçerliliğini koruyan “Doğu” kavramının Türk büyükleriyle ilgili yönü ele alınacak, Kazakların tanınmış şair ve düşünürü Şakarim Kudayberdioğlu'nun eserleri üzerinde durulacaktır. Şakarim çalışmaları Fuzûlî ve Orta Asır devri ünlü Türk sanatkarlarının eserleriyle karşılaştırılıp ortak noktalar üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

*ORCID: [0000-0002-4191-0831](https://orcid.org/0000-0002-4191-0831). Prof.Dr., Abay Kazak Millî Pedagoji Üniversitesi, Filoloji ve Çok Dilli Eğitim Enstitüsü, S.S.Kirabayev adına Kazak Dili ve Edebiyatı Bölümü, b.abdigaziuli@mail.ru

**ORCID: [0000-0002-5477-2116](https://orcid.org/0000-0002-5477-2116), Doç.Dr., Abay Kazak Millî Pedagoji Üniversitesi, Filoloji ve Çok Dilli Eğitim Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Çeviri Bölümü, ergaliesb@gmail.com

Şakarim Kudayberdiöğlu Ve Klasik Doğu Şiiri

Anahtar kelimeler: Fuzûli, Abay, Őakarim, Tûrk kûltûrû, Yesevi, Dođu dűŐûnûrleri.

ABSTRACT

When we look at our spiritual heritage of the recent past, it is impossible to pass by without seeing the traces of the era in which we lived. This was the period of the Soviet Union. Due to the political conjuncture of the era, some responsibilities are so ingrained in our social and current lives, or even in our memories, that it took quite a long time to give up many habits. Among them, a special place is occupied by the concept of the East, which we are used to hearing. This word is a little exaggerated both in meaning and perception. In this article, we will focus on the words, phrases, and meanings gathered around the concept of East. This statement attracts attention in the scientific literature of the Soviet period in terms of covering such areas of scientific research as Turkology, Sinology, Japanese science, Persian science, and Korean science, which have a wide range of meanings. If we take into account people other than nations of European origin, it is necessary to interpret this again with the word East. This situation is not accidental, it is aimed at destroying the Turkic name and everything connected with the Turkic world around the concept of "East". Thus, the main goal was to weaken the semantic weight of the Turkic culture and language, spreading it over large territories. Ahmed Yassawi, Korkyt-Ata, Navai, Fuzuli, YunusEmre – all Eastern poets. Similarly, they may include the world-famous Chinese thinker Confucius or the Tibetan Dalai Lama, because they are also called Oriental. Our article will consider the aspect of the concept of "East", referring to the Turkic Great personalities, who retained their reality in the Soviet era, even today, and will be devoted to the works of the famous poet and thinker of the Kazakhs ShakarimKudaiberdiuly. Shakarim's works will be compared with the works of Fuzuli and famous Turkish thinkers of the Middle Ages, and we will try to focus on the general features.

Key words: Fizuli, Abay, Shakarim, Turkic culture, Yassawi, Eastern thinkers

АННОТАЦИЯ

Обращая внимание на наше духовное наследие недавнего прошлого, невозможно пройти мимо, не увидев следы эпохи, в которой мы жили. Это был период Советского Союза. Из-за политической конъюнктуры того времени, некоторые правила и обязанности настолько укоренились в нашей социальной и текущей жизни или даже в нашей памяти, что потребовалось довольно много времени, чтобы отказаться от многих привычек. Среди них особое место занимает понятие «Восток», которое мы привыкли слышать. Это слово настолько преувеличено, как по смыслу, так и по восприятию, что неподготовленным читателям очень легко запутаться в общих чертах смысловой нагрузки этого слова. В статье сосредоточимся на словах, словосочетаниях и значениях вокруг понятия «Восток». Это слово привлекает внимание в научной литературе советского периода с точки зрения охвата таких областей научных исследований, как тюркология, китаеведение, японистика, иранистика, корееведение и даже индология, которые имеют широкий диапазон значений. Если мы примем во внимание народов, отличных от неевропейского происхождения, необходимо снова интерпретировать это словом, как «Восток». Такая ситуация не случайна, она направлена на рассеивание тюркского названия и всего того, что связано с тюркским миром вокруг понятия «Восток». Таким образом, основная цель состояла в том, чтобы ослабить смысловую нагрузку тюркской культуры и языка, распыляя его на огромные пространства. Ахмед Яссауи, КоркытАта, Навои, Физули, Юнус Эмре – все восточные поэты. Точно так же среди них могут быть всемирно известный китайский мыслитель Конфуций или тибетский

Далай-Лама, потому что их также называют восточными. В статье рассмотрены аспекты понятия "Восток", применительно к тюркским знаменитостям, которые сохранили свою научную привлекательность и в советскую эпоху. Дана характеристика произведениям известного казахского поэта и мыслителя Шакарима Кудайбердиулы. Сделана попытка найти общие черты между казахским поэтом и великими тюркскими мыслителями средневековья, как Физули и другие поэты Центральной Азии в рамках словосочетания «Восток».

Ключевые слова: Физули, Абай, Шакарим, тюркская культура, Яссауи, восточные мыслители.

Türk dünyasının büyük düşünürü ve şairi Abay Kunanbayoğlu'nun eserlerindeki manevî bağları incelerken Muhtar Auezov şöyle der: "Abay'ın yaratıcılığında Batı izlerinden nazaran Doğu manevî kaynakları daha yoğundur, güçlüdür. Batı'ya bakarken sırtını Doğuya diremiş, bilgiyle zekâsını müslümanlığa doğru çevirmiştir" (Auezov, M. (1934): 15). Günümüz Kazakistan'ında Abay'ın edebî kişiliğini tabii olarak ulusal edebiyatımızın gelişim tarihiyle beraber değerlendiriyoruz. Ama totaliter sistemli ideolojik saltanat kurulan dönemlerde Doğu'dan ziyade Batı'ya yöneldiğimiz durumları devrin gerekli şartları diyebiliriz. O dönemlerde geçmişimize, milliyetimize sıkıca bağlı şair ve yazarlarımızı Batı kültürü ve Rus edebiyatına yakınlaştırırsak bize bıraktığı edebî eserlerinin değeri artacak, şairane ustalığı yükselecek gibi görünürdü. Elbette, Kazak edebiyatının Abay'dan sonraki gelişme dönemlerinde Batı kültürünün etkisinin ağır bastığını reddedemeyiz. O sıralarda Kazak yazarlarının tanınmış Rus yazar ve şairlerinin eserleriyle yetiştiğini, başarılı gördüklerinden etkilendiklerini, onları hoca saydıklarını normal karşılamalıyız. Birçok Kazak şair ve yazarın etkilendikleri ve usta saydıkları Rus yazar ve şairlerinin eserlerini Kazakçaya çevirerek Kazak edebiyatını zirveye taşımayı başarmışlardır. Bunu, devri gerekli taleplerinden biridir, diyebiliriz. Çoğu kez bu yolla devam eden Kazak yazar ve şairlerine dünya edebiyatı cevherlerinden de öğrenmeye yol açılmıştır. Tarihi gelişmenin sunduğu bu durum Kazak edebiyatının edebî ve estetik seviyesini yükseltmiş, konu ve içerik bakımından saha alanını oldukça genişletme fırsatını vermiştir.

Doğu kültürü, eskilere uzayan Kazak edebiyatının beslediği çok derin bir hazinedir. Kazak Hanlığı devrinde yaşayan ozanların, ondan sonraki şairlerin şiirlerinde, Abay'dan önceki ve sonrası Kazak geleneksel şiirinde Doğu'nun klasik şiirinin, orta asırlardaki Türk Edebiyatı miraslarının etkisi bariz şekilde göze çarpar. Hatta sözlü edebiyat örneklerinde bile Doğu edebiyatının birçok eserleriyle bağlantılı olduğu görülür. Örneğin, "Kız Jibek" jırındaki kesitler Tölegen gibi kahramanlarını, Jibek gibi güzellerini Doğu destanlarındaki mükemmel kahramanlara benzetmiştir.

Doğu ülkelerinde tanınmış "Leylâ ve Mecnûn", "Yusuf ve Zeliha", "Cömert Atımtay", "Ferhat ve Şirin" gibi destan olaylarının örgüsü, kişilerin tipleri ve aşk motifleri Kazaklar arasında benzeri süjelerin eski zamanlardan beri devam etmekte olduğunu kanıtlayan verilerdendir.

Bu ilişki geleneği sonraki edebiyat için de büyük bir ekol ve oluşum faktörü olmuştur. Büyük şair Abay'ın şairane miraslarına baktığımızda onun da

Şakarim Kudayberdiöglü Ve Klasik Doğu Şiiri

Doğu'nun geleneksel şiirine özendiğini ve güzel örneklerini kullandığını görürüz. Şairin özellikle aşk temalı yazdığı lirik eserlerinde, dini ve felsefi ağırlıklı şiirlerinde Doğu'ya has geleneksel etütler çok kalabalıktır. Abay şiirlerinde Firdevsî, Sâdî, Hâfız, Nevâyî, Fuzûlî, Nizâmî gibi Doğu şiirinin parlak yıldızlarının adını görebiliyoruz ve onların şiirleriyle yakından ilgilendiğini ve de onları hoca saydığını bile hissederiz. Abay, Doğu'nun destan ve hikayelerini ezbere söyleyerek, millete duyurma ve yaymakla meşgul olmuştur (Auezov, M. (1985): 165).

20. yüzyılın başlarındaki Kazak edebiyatı da bu geleneksel etki dairesi içerisinde bulunmuştur. “Bu devrelerden önceki bağları detaylıca tespit etmek zor olmasına bakmaksızın sonraki dönemlerdeki eserlerinden Doğu etkisini tespit etme ve ayrıntılarına varmak mümkündür” (Derbisalin, A. (1976): 137). Bu dönemlerde, özellikle “Kuran”, “Binbir Gece”, “Şehname” gibi Doğu süjesine kurulu kıssa ve destanlar ortaya çıkmıştır. Günümüze dek “kitabi şairler” şeklinde şarhli adlandırmaya sahip dini ve öğretici edebiyat temsilcilerinin eserleri de bu sınıflandırma dairesi içerisinde ele alınmıştır. Kazak Edebiyatı araştırmaları literatüründe Doğu'dan alınmış süjelere dayalı kıssalar (hikâye) yazan şairlere “kıssa yazan şairler” şeklinde tanımlama verilmiştir. Bu dönemlerde sesini duyuran Jüsipbek Şayhislamov, Akılbek Sabal, Şadi Jangiroğlu, Ebubekir Kerderi gibi şairler Kazak edebiyatının klasik Doğu edebiyatıyla ilişkisinin temelini eski devrelerle bağlayarak genişletmiş ve zenginleştirmiştir. Bu gruptaki şairler “Doğu'nun klasik edebiyatıyla efsanesi ile Kazakların yazılı ve sözlü edebiyatı arasında bağ ve devam ettirici köprü hizmetindedir, şeklinde tanınmıştır (Kümisbayev, Ö. (1994): 51). Doğu kültürü ve edebiyatının Kazak edebiyatına insancıl ve ibretli fikirler eklediği gibi öğüt ve nasihat gibi yeni edebi türleri de çoğaltmıştır. Sadece “Kitabi şairler” değil, bu dönemlerde yaşayan şair ve yazarların tümü bu kaynaklara sıkça başvurmuştur. Örneğin, M.Seralin'in “Şehname'nin” değişik bölümlerini çevirmesi, A.Naymanbayev'in “Ağaç at”, “Saliha ve Samen”, “Şerizat”, “Barat kız”, “Üç Yetim Kız” şiirlerine Doğu süjelerini konu etmesi ve diğer şair ve yazarların eserlerinde Doğu'ya has kişi tiplerinin çokça rastlanması dediklerimizi kanıtlamaktadır.

Bu bakımdan aldığımızda, Abay'dan sonraki yeni edebiyatın ünlü temsilcisi Şakarim'in edebiyat ve fikir kaynağı, hiç kuşkusuz Doğu'nun klasik edebiyatı olmuştur, diyebiliriz. Hocası Abay gibi, Şakarim de Doğu edebiyatının mücevher eserlerini, onların edebi ve estetik desenlerini yakından takip etmiştir. Üstelik Doğu cevherlerinin her bir zerresini oldukça verimli kullanma gereksinimi uzaklardan fark etmiş, eski sözlerin değerini ustaca kullanabilmiştir. Şakarim'in “Dünya ile Hayat” adlı şiirinde çok eskilere dayalı manevi miraslara büyük önem verdiği görülmektedir. Eski şairlerin bıraktığı ibretli sözler Şakarim'de kendine has yerini bulmuş, gönlüne yerleşen, kalbinde ezberlenen bu düşüncelerini kendi eserlerine edebi bir “kirpiç” olarak kullanmıştır.

Şakarim şiirlerindeki Doğu'ya has özellikleri saymak ve çerçevesini çizmek zor bir iştir. Dolayısıyla kısa makalemizde Doğu'ya has görünümlerin her

bir hikaye, eser ve edebi kaideler üzerine durmayıp bazı eserlerinin bölümlerinden örneklemeler sunmaya çalışacağız.

Öncelikle belirtilmesi gereken durum, şairin eserlerinde Doğu kökenli sükeleri sıkça rastlanmasıdır. Eskiden gelen klasik hikayeleri kullanma, genel olarak, bu dönem edebiyatının en çok başvurduğu yöntem olmuştur. Şakarim de bu yolla yürüyerek eserlerinde Doğu sükeli kesitlerden bolca faydalanmış olmasıyla birlikte zengin manevi hazineye özel bir zevkle bakmıştır. Doğu'ya has anlayış ve fikirlere eleştirici bir görüş getirmesi edebi kişiliğine ayrıcalık kazandırmıştır. Şakarim, kendisinden önceki Doğu klasiklerinin büyük eserlerine Kazak usulü edebi zevkle bakmada dönem şairlerine nazaran daha ileri gitmiş, Firdevsî, Fuzuli, Sâdî gibi Doğu yıldızlarının şiirlerinden gerekli olan olayları süzgeçten geçirerek kendi kalemi kadar söyletmiştir. “Benzeri konuların değişik şairlerde tekrar gözükmesi asla çeviri eser olarak değerlendirilmemeli. Bu halde her bir şair kendi kalemiyle yenilemiş ve şairaneliğini ustaca kullanmıştır”, demeliyiz (Auezov, M. (1959): 150).

Bu tip yorumlamalar çerçevesinde değerlendirilecek kapsamlı eserlerinden biri, hiç kuşkusuz “Leylâ ve Mecnûn” destanıdır. Şair, eserinin giriş bölümünde belirttiği gibi olay konusunu Doğu'nun meşhur şairi Fuzûlî'den almıştır.

Şakarim'in şiirinin girişinde Doğu Edebiyatı gelenekleriyle bağlılığını sergileyen etütler mevcuttur. Destanın ana konusundan bahsederken Doğu'nun klasik şiirinin temsilcisi Fuzûlî'nin edebi kişiliğine saygı duyduğunu ve değer verdiğini dile getirmiştir. Böyle bir yaklaşım, Şakarim'in edebi şahsiyetine has bir özelliği teşkil eder.

Büyüklerin büyük olduğunu söyleme de bir büyüklüktür. “Dubrovskiy Hikayesi'nin” giriş bölümünde Şakarim, Rus şairi A.S.Puşkin'in şiirlerinin cahillere değil, anlayışı yüksek kişilere yönelik olduğundan bahseder ve şiirlerini gözleri kamaştırarak kadar parlak yıldızla benzetir. Yukarıda söylediğimiz örnekte de Şakarim Fuzûlî'ye de aynı gözle bakmaktadır. Bununla birlikte, bu örneklemelerde olduğu gibi adı geçen eserini yazma amacından da bahseder.

Doğu Edebiyatından alınmış hikâyeler doğrultusunda Şakarim “Leylâ ve Mecnûn'den” başka birkaç şiirler ve kısa mensur eserler yazmıştır. Onların arasından “Bir Han'ın gövdesine yara çıkmış” (Kudayberdiyev, Ş. (1988): 152-153), “Bir Han'da iki çocuk olmuş, biri akraba”, “Navşeruan avcılıkta geyik vurmuş” (a.g.e.: 156), “Avcılıkta susayan Aşam Padişah” (a.g.e.: 163) gibi hikayeleri vardır. Buralarda da Doğu şairi Muşrifeddin Sâdî'nin “Gülistan”, “Bostan” destanlarındaki olayı andırmaktadır. Saidi'nin hikayelerinde rastlanacak Kujaj Padişah, Hatam Padişah, Anuşirvan, kızını ayakkabıcıya veren kimse, Cömert Atımtay hikayelerinde geçen değişik olaylar kısa hikayeler olarak ortaya çıkar. “Kardelen Bahçesi” adlı mensur eserinde kendine has özelliği takip ederek şiirsel üslubü hakkında bilgi verir.

Şair, belli bir hikayeyi örnek alma yolunun değişik yolunda devamlı bir çaba içindedir. Herhangi bir konuyu değişik dönemlerde farklı şairlerin yeniden söyleyerek yenilemeleri Klasik Doğu Edebiyatının göze görünen özelliği diyebiliriz. Ama o dönemdeki şairler birbirini tıpkı aslındaki gibi, değişik

Şakarim Kudayberdioğlu Ve Klasik Doğu Şiiri

yapmaksızın tekrarlamazlar ve her biri kendine has yolu bulur. Her bir şair kendi zamanına göre, edebi amacına uygun ve özellikle kendi ustalığı seviyesine göre değişiklikler ve eklemeler yaparlar. Bu özellik Şakarim’de bariz şekilde görülür. Leylâ ve Mecnûn hikâyesini anlatmada Şakarim Fuzûlî destanlarındaki olayları ekleyerek, gereksiz gördüğü yerleri de çıkarmıştır. Sâdî destanlarına da aynı şekilde bakmış, hedefi, destanlarda geçen olaylarla ilgili okurlara faydalı nutuk ve ibretler söylemiştir. O amaçla benzeri verileri Kazakların yaşantı ve anlayışına yakınlaştırarak Kazaklaştırmaya çalışmıştır. Eski hikâyelerin birkaçını biriktirip konusal olay oluşturur, ya da Doğu olayına kendi tarafından anlam katarak, sonra kendi yorumunu sunar. Örneğin, Sâdî’nin “Gülistan” Destanı’nın kırk dördüncü hikâyesinde bir yaşlının kızıyla evlenen ayakkabıcının “kızın dudağını ısırıldığı hakkında” veriler güzellik ve renk katmaktadır. Bu örneklemelerden görüldüğü gibi Sâdî, “herhangi birisine ait kötü alışkanlıklar varsa, o alışkanlık ferdi küçük düşürecektir”, der. Şakarim ise bu hikâyeyi kendi fikrine doğru uydurarak “Bazen gülünç sözlerden de ders alınabilir” adlı kısa mensur eserinde örnekleme olarak kullanmıştır. Böylece Doğu şiirinin içeriğini nesire çevirir ve benzeri süjüyle olaylara tarafınca eklemeler katar. Örneğin, kızın babası rencide olduğu zaman damadın “Babacığım! Günah bende değil, kızımızın dudağı kıpkırmızı olduğundandır; benim gibi zavallının serveti az olduğundandır; kıt gözükken safiyanı (keçi derisinden tabaklanarak yapılmış para kesesi) ısırarak kalıba koyardım. Kızımızın dudağından öperken kırmızı safiyan aklıma geldi ki, o imiş diye ısırardım. Dudağı o kadar kızıl olmasaydı ben öyle yapar mıydım?”, der. Bu gülmek veya şaka için söylenmemiştir, emeğin de emeği var. Yeri yerinde kullanılmamış emek ve çaba, zulme harcanan akıl gibidir; ateşe düşmüş kelebekle aynıdır” (a.g.e.: 488), der.

Örneklemeden yola çıkarak Şakarim’in diğer Doğu şairlerini hoca saydığını fark etmemiz mümkündür. Eserlerinde eski motifleri tekrarlamış gibi gözüküyor olmasına karşın, ortaya attığı şiirleri yine kendisine ait sitile sahip olur ve planladığı amacına uyarak değişik anlamdaki düşünceleriyle süslenir.

Doğu Edebiyatı kökenli hikayeleri konu edinen Şakarim, hem biçim hem de edebi sanat bakımından özel eserler vermiştir. Eserleri edebi kişiliğinin imzasını taşır, şairane usulünü ortaya koyar. “Leylâ ve Mecnûn” destanı Şakarim’i hem teknik hem de içerik bakımından aşk destanlarına epeyce yakınlaştıran çalışmasıdır. Bunlar şairin Doğu’nun klasik şiirlerini yakından takip ettiğini gösteren ciddi delillerdir.

Aşk motifleri Şakarim’in kalbiyle fikrine yakın konulardandır. Orijinal Doğu örneğiyle olmasa bile onun bu konuda yazdığı “Kalkaman ve Mamır”, “Enlik ve Kepek”, “Nartaylak ve Aysulu” destanlarında Doğuya has destan geleneğinin birkaç işaretlerini fark ederiz. Özellikle, şairin eser olayını ifade etme usulü, kahramanlarının karakterlerindeki değişik özelliklerini betimleme yöntemi, şiir nakışı, güzelce özlü sözlerin kullanım tarzıyla eserin başlangıcı ve sonucundaki anlatımı, yapısal özellikleri Şakarim’e oldukça yakın olduğunu kanıtlamaktadır. Şakarim, çeviri eserlerine şiirle başlar ve sonucunu düz yazıyla tamamlar. Benzeri bölümlerde şair, eserin konusuyla ilgili bilgi verir, amacını belirtir ve öğütlerle

tamamlar. Çevri eserlerinde orijinal kaynak yazarları hakkında değerlendirmesini sunarak yorumlamalarını katar. “Kalkaman ve Mamır”, “Nartaylak ve Aysulu” şiirlerinde olaydan sonraki durumlarla ilgili süjelere yer verir, hikayeye ilgili coğrafik adlandırmaları bolca kullanır. Şakarim eserlerini incelerken şiirlerinin başı ve sonundaki usulü Doğu’nun eski edebiyatı verilerini andırır. Örneğin, Abay’ın ünlü “İskender” destanı da bunun gibi yazar yorumlamalarıyla tamamlanır.

Şakarim’in Doğu Edebiyatından beslenerek büyüdüğünün bir delili eserlerindeki Doğu içerikli süje ve olay zincirlemesinin bulunmasıdır. Ama bu halde de kendine hay yolla devam ederek örnek aldığı şairlerin isimlerini söyler, bu şekilde eskiden yaşamış olan ünlü şemaları hatırlatmış olur. Firdevsî, Sâdî destanlarında adaletli kişi olarak tanınan Anuşirvan adlı kahramanın Şakarim’de Navşervan olarak anlatılması ve onun adalet ve mihribanlığın simgesi olarak gösterilmesi dikkate değerdir. Benzeri kesitler Şakarim’in Doğu kökenli manevi kaynakları iyi tanıdığını ve benimsediğini gösterir.

Şakarim, “Leylâ ve Mecnûn” destanının giriş bölümünde Fuzuli’ye olan saygı ve hürmeterini sunar, Nevâyî, Sâdî, Şemsî, Saykâlî, Hoca Hâfız, Firdevsî gibi şairlere de değinir. Onlara “Dünyaya söz nurunu saçan” diyerek, benzeri bilgilerin edebi kişiliğini beğendiğini ve örnek aldığını belirtir. Onların eserlerini bir ekol olarak tanımlar ve kendine hoca gördüğünü dile getirir. Şair kalabalık Doğu yıldızlarının parlak eserleriyle yakından ilgilenir ve devamlı araştırma halinde bulunur. Onların eserlerini arar, bulur, okur, öğrenir, yorumlar ve neticesinde kendi çalışmalarında ustaca kullanır. “Dede Korkut, Hoca Hâfız rüyama girdi de...” (a.g.e.: 222-224), “Korku’nun motifi” (a.g.e.: 224-226) adlı şiirlerinde de Doğu bilgilerine yönelerek onların motiflerini ustaca yönlendirir, değer verdiği Hoca Hâfız’ın birkaç şiirini Kazakçaya çevirir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, bu şiirlerini tam anlamda çeviri eser diyemeyiz. Tersine, Şakarim ile Hoca Hâfız’ın edebi ve fikir yarışı görünür gibidir. Diğer bir dikkat edilecek yönü, şair bu eserinde anlamsal tarafı bir yana, Doğu kökenli şiir yazma tekniğini de Kazaklaştırmaya çalışmıştır.

“Uyandırdı beni erkenden Doğu şiiri” (a.g.e.: 143) dediği gibi Şakarim, şairlik hayatının ilk yollarını Doğu motifleriyle başlar. Gençken yazdığı “Gençlik Hakkında” (a.g.e.: 26), “Yirmi Üç Yaşındayım...” (a.g.e.: 29-32) gibi şiirleri klasik Doğu şiirinin desenlerini anımsatar. Doğu Edebiyatına has güzel kızlar tasviri ile benzetme ve abartma gibi teknik yöntemler ustaca kullanılmıştır. Şakarim,buralarda da geçmişi günümüze doğal bir biçimde bağlayan şair olarak tanınır. Güzel kızlar tasviri, klasik Doğu şiirine has abartmalı benzetmelere bolca rastlanmaktadır. Şakarim’in tasvir ettiği güzel kızlar, onların yakışıklı kardeşleri, onlara yine bir güzellik katan diğer güzel kızlar; bunlar hepsi şiir aktarmasında harika bir edebi geleneğin görüntüsü olarak göze çarpar ve Şakarim usullü eski edebi geleneğin yirminci asrın başındaki devamını gösteren Kazak Edebiyatı türünde iz bırakır.

Şakarim’in edebi mirası Kazakların bildikleri klasik Doğu şiirinin konu alanlarını genişletmiş ve geliştirmiştir. Şair zaman talebine göre güzel desenlerle örülen müstakil düşünce sistemini ortaya atmıştır. Örneğin, mecazi anlamlı

Şakarım Kudayberdiöglü Ve Klasik Doğu Şiiri

kelimelerin oldukça geniş ölçüde kullanılması, benzetme ve abartma tekniğinin geleneksel Kazak şiirine uyum sağlaması Şakarım'de açıkça gözükmektedir. Özellikle Abay'dan sonraki diğer edebiyat temsilcilerinin, usta şairlerin örneğiyle Doğu şiirindeki didaktik motifleri zenginleştirmiş ve yüceltmıştır.

Didaktik usul asırlardan beri edebiyatın eğitici, öğretici görevini teşkil eder. Ama Şakarım'ın yaşadığı devirdeki rolü daha çok önem kazanarak halkı kültürle eğitime çağırma esas araç görevini üstlenmiştir. Şairin halk arasındaki bilgisizlikle cahilliği yok etme çabası, eğitim ve öğretim, ülkesini kültür seviyesi yüksek ülkelerin arasında bulundurma gayesi, Kazak toplumunu gerici psikolojiden kurtarma çalışması, eğitici, hatta demokrasi anlayışının ilk işaretlerini sunması bütün didaktik eserlerinde görünen edebi renklerdir.

Şakarım'ın eserlerinde güncel hayat, sosyal yaşam, insani davranışlar, iyilikle kötülük gibi öğüt verici ifadeleri oldukça kalabalıktır. Şair Doğu Edebiyatındaki geleneksel konular arasındaki fert, insan hayatı, insani değerler, hayırseverlik meselelerine fazlasıyla dikkat çeker. Özellikle şair, “temiz insan”, “temiz akıl”, “temiz din – temiz inanç” kavramlarını her şeyden üstün tutar. Bu arada Tasavvuf Edebiyatının motiflerine de yer verdiği görülür. Tasavvufi felsefe temsilcileri hayatta yaşanan olayların hepsini tarihteki geçici şeyler diye anlatırlar. Şakarım ise toplumdaki sosyal eşitsizliklere karşıdır. Millet, topluluk ve uruğ diye ayırmaksızın aralarında dostluğun ve merhametin olmasını ister, kadın ve erkeklerin arasındaki sosyalleşmedeki farklılıkları eleştirir. Zengin ve fakirin, iyi ve kötünün mücadelesini konu edinir.

Abay'ın “Tolık Adam” dediği “Kamil İnsan” kavramından yola çıkan “Temiz İnsan” adına felsefi görüşünü ortaya atar ve propagandasını yürütür. Bunlar Doğu'nun büyük düşünürlerin önemli fikirleri olup, bir zamanları Yusuf Has Hacib, Ebunasir El-Farabi, Hoca Ahmet Yesevi'lerin savundukları ortak görüşlerdir. Onların eserlerindeki asıl hedefler arasından sosyal yaşamı düzeltme, insanların birbirleriyle olan sevgisini güçlendirme ve pekiştirme, insanoğlunu mutlu etme gibi meseleler sıkça görülür. Örneğin, El-Farabi “Her türlü gelişme insanın istediğidir, hatta bir amaçtır, çünkü gelişme ve geliştirme iyiliktir, dolayısıyla insanın arzusudur. İnsanın istediği iyilik çerçevesi fazla olduğundan dolayı mutluluk onların arasındaki en faydalısıdır”, der (El Farabi, (1975): 3). İnsanoğlunun kendini geliştirmeye özen göstererek mutluluğa ve iyiliğe baş vurmasını Hoca Ahmet'in Hikmetlerinden görmek mümkündür:

İçi dışı yalan insana hiç güvenme.

Gönlün saf ise her zaman zafer senindir, (Yesevi, K.A. (1993): 104). Yani günlük yaşamda yalandan, kandırmacılıktan uzaklaşmaya çağırır, namuslu olmalarını ister. Tam bu anlayış Yusuf Has Hacib'te şu şekildedir:

1839. Akıl yaşamdır, akılsız kişi bir ölüdür,

Ey akılsız, akıl olsun senin dileğin. (Balasagun, J. (1986): 12).

Şakarım'ın “İçi ve dışı aynı olan insan nerde” şeklindeki çağrısı (Kudayberdiyev, Ş. (1988):213) çok doğal görünür, çünkü şair çevresinde devamlı iyi insanları arar.

Şakarim, “akıl” kavramına büyük anlamlar katar. “Akıl kuşu kaybolmadan uçsa”(a.g.e.: 259), “İnsanın erki nerede, diye akıldan sormuşum(a.g.e.: 214), “Akılın cevabı” (a.g.e.: 215), “İlimsiz insan, hayvandır” (a.g.e.: 251) gibi şiirlerindeki ana fikri akıla başvurma, akılla danışma, aklın cevabını dinleme şeklinde görülür.

Şakarim’in anlayışındaki akıl, insan değerlerinin içindeki en kıymetlisidir. Burada, şair Doğu düşünürleriyle güzel uyum gösterir. Örneğin “Akla uymayan bende bir hayvanımdır” (a.g.e.: 263) dediği mısralar Balasagun’un

5857. “Akılsız kişi hayvanla eşittir” – (Balasagun, J. (1986): 12) dediği felsefi yorumlamalarına çok yakındır.

Şakarim, Türk felsefi düşüncesi ve söz sanatı hazinesine “Temiz İnsan’ı” kazandıran büyük düşünürdür. Fertleri merhamet ve hayırseverliğe çağıran şiirlerinin temelinde Büyük Doğu’nun klasik eserleri bulunmaktadır. Örneğin, Hoca Ahmet Yesevi’yin “Dîvân-ı Hikmetindeki” insani değerler olarak adaletli olma, fikri temizlik, merhamet, hayırsever, Allah sevgisi sıkça rastlandığı gibi, Şakarim de kendisinin aradığı şeyi “aşk, adalet, temiz kalp, özgürlük ve derin ilim” olarak açıklar (Kudayberdiyev, Ş. (1988): 397). Bu bağlamda Şakarim eserlerinin sayesinde devirler arası süreçler arasındaki kopukluk en az ölçüye inmiş oldu diyebiliriz.

Leylâ ile Mecnûn’un başındaki kader, gençlerin birbirine aşk olmasından meydana gelmişse, Şakarim’in “Garip Olması”şiirinde ise bütün olumsuzluklar şiirlerinde kaydettiği beş değerın sosyal hayatta üstünlük kuramadığından olmuştur, şeklinde göze çarpar.

Şakarim hayat zorluğunun insan yaşamının temel taşı olamayacağını kanıtlar. Hayat ne kadar zor, kederli olsa bile insan, yaşamında onu yenmek için mücadele eder. İnsanoğlu bu zorluktan kurtulmak zorundadır. Buna ulaşmanın ve insan hayatını düzeltmenin yolu “Temiz İnsan” fikrini oluşturmanın en gerekli kurallarını yerine getirmekten gelir, der. “Temiz İnsan’a” ulaşmanın yolu beş değer üzerinden gelir. Onları yerine getirmedikçe “Temiz İnsan” da yoktur, dolayısıyla insani ve kişisel yönden anlamlı hayat yaşanamaz, der.

Genel olarak baktığımızda kişiliğiyle gönlü temiz olan kimse, toplumun aktif ve bilgili ögesi olabilmektedir. İnsan karakterleri kategorisi ile ilgili şiirlerinde Şakarim, Doğu’ya has köklü ifadeler ve görüşlere yer verir.

Eski folklorik verilerle Doğu’nun klasik Edebiyatından beri devam etmekte olan geleneksel konu, insan hayatının çeşitli dönemlerini söylemektir. Hoca Ahmet Yesevi, ünlü destanının ikinci ve sekizinci hikmetlerinde (Yesevi, K.A. (1993): 21-34) insanın bir yaşından altmış üçe değinkı hayatını anlatır. Bu gelenek eskiden beri Doğu Edebiyatına has bir özelliktir. Aşk şiirinin bu alandaki yeri çok özeldir. Yirminci asrın başlarındaki Kazak Edebiyatı da bu geleneği devam ettirmiştir. Örneğin, Narmanbet Ozanın “(Senin) Birden ona ulaşman”, “On yaşıma geldim” (Narmanbet Akın (1998): 198) adlı şiirlerinin konuları bu geleneğin belirtisi gibi olup, şairin “Çocuk Nereden” (Narmanbet Akın (1998): 65-68) adlı şiiri çocuğun ana rahminde olduğu andan sekiz yaşına değinkı hayat basamaklarını anlatır. Şakarim ise “Yakalananın Hayatı” adlı (Kudayberdiyev, Ş. (1988): 334-340)

Şakarım Kudayberdioğlu Ve Klasik Doğu Şiiri

destansı uzun şiirinde kendisinin beş yaşımdan başlayarak hayatının sonuna kadar geçtiği yollara felsefi değerlendirme yapar. Geleneksek Türk edebiyatında bunlara “yaş destanı” denmektedir.

Makalemizde Şakarım eserlerinin hemen hemen tümünde görülen Doğu motiflerinin hepsine detaylıca duramadık. Ama yeri geldikçe eserlerinin edebi ve estetik gücünü, şairin ustalığı ile ilgili meselelerini gündeme getirmeye özen gösterdik.

Klasik Doğu Edebiyatının edebi ve felsefi düşünce ekolünden örneklerle yola çıkarak şairlik yeteneğini son derece ustaca kullanan Şakarım’ın diğer bir “hocası” hiç kuşkusuz Kazakların halk veya anonim şiirleri ve halk ozanlarıdır. Kazak tarihinde “Hanlık Devri” diye adlandırılan tarihi dönem edebiyatından Abay’a kadar devam eden Kazak milli edebi hazinesinin esas özelliğini gösteren de bu ozan ve halk şairlerinin şiirleriydi.

Bütün tarihi olaylar devamlı ilerler ve değişir. Tarihi gelişme sürecinde duraklama veya ara verme gibi boşluk olamaz. Edebiyat göçünün de ilerlemesi bunun gibidir. İlerleme ve gelişme olan yerde yenilikle gelenek beraber yürür. Bu bakımdan aldığımızda Kazak Edebiyatının edebi, estetik yönden gelişmesini etkileyen ana etken, folklor geleneğidir. Doğu’nun klasik şiir geleneği dediğimizde biz de böyle bir kesintisiz devam eden canlı eserleri görmekteyiz. Bu olayın canlı temsilcileri, yani şairler birbirinden uzaklarda bulunan, özel karizmaya sahip olan, ama birbirleriyle fiziki bağlantı kuramayan ünlü şemalardır. Onları karşılıklı bağlayan, beraberce zenginleştiren faktör, manevi mirastır.

Böyle bir benzerliğin temel taşıını tespit etmede hangi bir yöntemle, teze dayanmalıyız, sorusu ortaya çıkabilir. Gelenek etkileşimini ve devamlılığını hangi açıdan ele alarak nasıl anlamalıyız? Bu da başka bir meseledir. Çoğu kez edebi geleneğin devamını edebi eserlerin dış görünüşünden, şiirin yapısından arıyoruz, içerik bakımından, iç tabiatına, edebi ve düşünce yönünün önemine, toplumsal düşünce ağırlılığını arka plana bırakırız. Bu arada, elbette, eserin dış biçimiyle görülen devamlılık özelliklerinin önemini yok sayamayız. Çünkü onlar şairin ilhamını meydana getiren, şiir yazdığı sıradaki heyecanına göre oluşan canlı yazılardır, başka bir deyişle canlı olayların yazıya aktarılmasıdır. Onlar da “söylemeli”, meydana gelen “jır”, yani şiirler de olay tasvirin mükemmel öğelerini sergilemelidirler. Bu bakımdan ele alındığında Şakarım şiirleri çok canlıdır.

Yine de, belirli bir edebi gelenek görünümü eserin iç tabiyatıyla, şairin veya yazarın sergilediği toplumsal, felsefi görüşleriyle bağlantılı olabilir. Herhangi bir edebi eser kendini kuşattığı toplumsal çevrenin meyvesidir, zaman ve boşluğun edebi görüntüsü ve şairin kalbinde yoğrularak dışa sarkan zamanın manzarasıdır. Şakarım’ın manevi yönden kaynak gördüğü ozan ve şairleri Asankayğı, Şalkiyiz, Buhar Jırav, Ümbetey, Şal, Aktanberdi gibi söz ustalarıdır. Onların her biri kendi devirlerinin ünlü şemaları, ciddi bir toplumsal düşünceye sahip olan bilginlerdir. Onlar kendilerine has edebi geleneği gelecek nesile geliştirecek ve genişleterek miras bırakmıştır.

Yirminci asır başlarındaki Kazak şiirinin öncülüğünü yapan Şakarım, bu tür kaynaklardan istifade eden ünlü şairdir. Eski Türk folklorunu muhteşem Doğu

şairinin değerli eserleriyle sentez yapmayı başarabilen sanatkardır. Şakarim, kendinden önceki Kazak şair ve ozanlarının halka hizmet etme, halkın birliğini sağlama, dostça geçinme, vatandaşın “sesiyle kulağı olma”, zamanının toplumsal önem taşıyan olaylarını duyurma, hayat felsefesini anlatma gibi bengü yaşayacak manevi değerleri kendi usulünce geliştiren, devreleri birbirleriyle bağlayan paha biçilemez manevi mirasın yazarıdır.

KAYNAKÇA

- Abay (1995), Şıgarmalarının Eki Tomdık Tolık Jıynagı. T.1. Almatı, Jazuşı.
Auezov, M. (1934), Abay Akındığının Aynası. Adebıyat maydanı, № 11-12.
Auezov, M. (1985), Jıyırma Tomdık Şıgarmalar Jinagı. T.18. Almatı, Jazuşı.
Auezov, M. (1959), Ar Jıldar Oyları. Almatı, KMKAB.
Balasagun, J. (1986), Kuttı Bilik (Kutadgu Bilig). Almatı, Jazuşı.
Derbisalin, A. (1976), Dastur Men Jalgastık. Almatı, Gılım.
El Farabi, (1975), Aleumettik-Etikalık Traktattar. Almatı, Gılım.
Kudayberdiyev Şıgarmaları (1988). Almatı, Jazuşı.
Kümisbayev, Ö. (1994), Teren Tamırlar. Almatı, Gılım.
Narmanbet Şıgarmaları, (1998). Karagandı, Bolaşak-Baspa.
Sagdi. Gülstan (çev. M. Alimbayev) (1991). Almatı, Jazuşı.
Şakarim. (1988), Jolsız Jaza. Almatı, Jalın.
Yesevi, K.A. (1993). Divan-ı Hikmet (Akıl Kitabı). Almatı, Murattas